

Inhoud

Stamboom	12
Chronologie van familie en geschiedenis	13
Voorwoord	19
DEEL EEN	
1 De overdracht	27
Einde van de oorlog (1945)	
2 Een IJzeren Gordijn wordt neergelaten	40
Begin van de Koude Oorlog (1945-1946)	
3 'Als je weg wilt, doe het dan snel'	53
Hele en halve ontsnappingen (1946-1948)	
4 De vlucht	70
Een klein koffertje en de definitieve ontsnapping (11 augustus 1948)	
DEEL TWEE	
5 Twee burchten	81
Uit de maalstroom (1948-1949)	
6 Een zusje geboren in de Sovjetzone	90
De Stasi grijpt de macht (1949-1952)	
7 'Wir wollen frei sein'	106
Volksofstand (1953)	
8 Het bezoek	113
De zussen ontmoeten elkaar (1954)	

- 9 Het leven in een politiestaat neemt zijn gewone loop** 120
Een verloving (1955-1957)
- 10 De bontjas** 132
Laatste ontmoeting (1958-1959)

DEEL DRIE

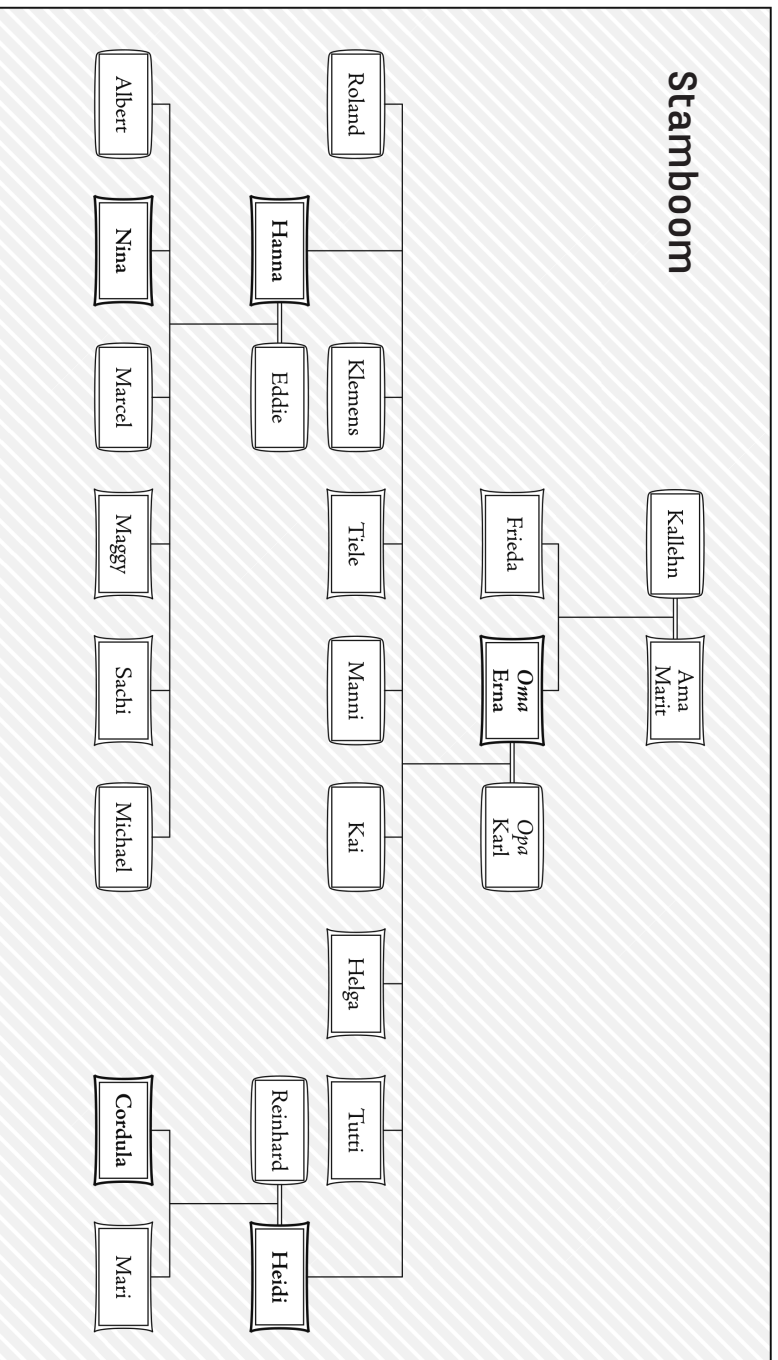
- 11 'Een muur houdt de vijand buiten'** 147
Een muur om de bevolking binnen te houden (1960-1961)
- 12 De Muur van het Gezin** 158
Oma's vertrouwen en Opa's verzet (1962-1965)
- 13 Alleen partijleden slagen** 171
'We hebben elkaar' (1966-1969)
- 14 Een boodschap zonder woorden** 183
Oma's liefde van veraf (1970-1974)
- 15 Dissidenten en onruststokers** 198
Opa wordt opgenomen (1975-1977)
- 16 Er schijnt een licht** 209
'Onze ziel is vrij' (1977)
- 17 Verrassing uit Amerika** 217
Onschuld (1978-1980)
- 18 Buitenhuisje 'Het paradijs'** 231
Schuilplaats en soelaas (1980-1982)

DEEL VIER

- 19 Opdracht: Berlijn** 241
Inlichtingenwerk (1982-1984)
- 20 Oog in oog met Honecker** 258
De Sovjet-Unie ontdooit (1984-1985)
- 21 Aan de andere kant van het checkpoint** 266
Missie in Karlshorst (1985)

22 Imagine	284
De weg vooruit (1986)	
23 'Sloop deze Muur!'	293
De wind van verandering (1987-1988)	
24 'Gorbi, red ons!'	300
Een natie brokkelt af (1989)	
25 De wereld is met stomheid geslagen	308
'Schabowski zei dat we eruit mochten!' of: De val van de Muur (9 november 1989)	
26 Dageraad	314
Uitstapje naar het Westen (herfst 1989)	
27 Hereniging en hergeboorte	316
Weer samen (1990-2013)	
Epiloog	323
Aantekeningen van de auteur	331
Dankwoord	337
Woordverklaringen	341
Bibliografie	343
Over de foto's	359
Register	361

Stamboom

Chronologie van familie en geschiedenis

JAAR	FAMILIE	GESCHIEDENIS
1945	Amerikanen arriveren in Schwaneberg Sovjets voeren bevel over Schwaneberg	Rode Leger verovert Berlijn Tweede Wereldoorlog is afgelopen Duitsland verdeeld in oost en west Berlijn verdeeld in oost en west
1946	Opa gaat Sovjetdoctrine onderwijzen Roland wordt onderwijzer	Sovjets bezetten Oostzone, passen Sovjetwetgeving toe Installatie grensmarkering, interzonale pascontrole Oprichting SED (Socialistische Eenheidspartij van Duitsland) Oprichting Volkspolizei, grenspolitie
1947	Kallehn helpt Hanna vluchten Hanna vlucht, gedwongen terugkeer	Marshallplan draagt bij aan wederopbouw Westzone en West-Berlijn Sovjets halen Oostzone leeg Oprichting socialistische jongerenbeweging
1948	Hanna's definitieve vlucht	Geldhervorming Blokade van Berlijn; begin Berlijnse luchtbrug
1949	Hanna naar Heidelberg Heidi geboren (Oostzone)	Oprichting NAVO Einde Berlijnse luchtbrug Stichting BRD (Bondsrepubliek Duitsland)

JAAR	FAMILIE	GESCHIEDENIS
1949 (VERVOLG)		Bouw gevangenisstelsel Sovjets testen eerste kernwapen; begin kernwapenwedloop Oprichting GSSD (Groep van Sovjetstrijdkrachten in Duits- land)
1950	Opa neemt namens de boeren stelling tegen de staat	Ulbricht leidt DDR DDR legt beslag op particuliere grond instelling beperkt toegankelijke gebieden Oprichting Stasi; verwerft controle door tactisch gebruik van angst, paranoia, intimi- datie en terreur
1951-1956		Vijfjarenplan DDR met als zwaar- tepunt hoge productiequota voor zware industrie; massale uittocht arbeiders en intelli- gentsia
1953	Dood Stalin; 'Nieuwe Koers'	Opzet socialistische planecono- mie Volksopstand; rellen neergesla- gen door Rode Leger
1954	Oma en Heidi (5) bezoeken BRD	Op ongeoorloofd vertrek uit DDR staat drie jaar gevangenisstraf
1955	Gezin past zich aan controle politiestaat aan	USSR erkent soevereiniteit DDR Oprichting Warschaupact Autoriteiten vallen Opa lastig Regime ziet eerste resultaten van monddood maken andersden- kenden en bevolking onder controle houden Begin normalisatie Koude Oorlog escaleert
1956	Kai's Jugendweihe en trouw- belofte aan het socialisme	Oprichting Nationale Volks- armee (NVA); met GSSD, op- schaling om klaar te zijn voor conflict met NAVO

JAAR	FAMILIE	GESCHIEDENIS
1956 (VERVOLG) 1956-1963		Hongaarse revolutie neergeslagen door Rode Leger Zevenjarenplan DDR met als zwaartepunten collectivisatie en nationalisatie van landbouw en industrie
1957		Op hulp bieden bij ongeoorloofd vertrek uit DDR staat gevangenisstraf Begin wedloop om de ruimte
1958	Huwelijk Hanna en Eddie Opa en Oma bezoeken Heidelberg	
1960	Autoriteiten vallen Opa nog steeds lastig Overlijden Kallehn	Escalatie Koude Oorlog 'Socialistische lente'; voltooiing landbouwcollectivisatie Massale uittocht Oost-Duitse beroepsbevolking houdt aan, met name naar de open stad West-Berlijn
1961	Nina geboren in vs	Toename spanningen vs-USSR
1962	Kai als grensbewaker bij Berlijnse Muur tijdens dienstplicht Oma bouwt Muur van het Gezin	Peter Fechter doodgeschoten bij de Muur
1963		Speech president Kennedy: 'Ich bin ein Berliner'
1963-1970		'Nieuw economisch systeem'
1964	Heidi's Jugendweihe	Versteving Berlijnse Muur
1965	Opa aan de kaak gesteld, gedwongen pensionering, uit partij gezet; verhuizing naar Klein Apenburg	
1966	Nina (5) hoort dat haar moeders familieleden het land waar ze wonen niet uit mogen	Verbetering infrastructuur: wegen, flatgebouwen
1968	Huwelijk Heidi en Reinhard	Sovjets slaan opstand Tsjechoslowakije neer

JAAR	FAMILIE	GESCHIEDENIS
1968 (VERVOLG)		Lancering sportprogramma DDR-regime
1969		Begin detente
1970	Geboorte Cordula	Deelname DDR aan Olympische Spelen
1971		Honecker leidt DDR
1972		Begin diplomatieke betrekkin- gen BRD en DDR
1973	Hanna belt Oma in DDR	Consumentensocialisme Opschaling DDR-sport
1975	Familie krijgt meer brieven en pakjes van Hanna	Opschaling Muur; grensverster- kingen Vlucht pogingen, nu bijna suïci- daal, houden aan
1976		USSR gaat SS-20-raketten gebrui- ken Groei piek DDR
1977	Opa opgenomen in inrichting, 'heropvoeding'	
	Overlijden Kai	
1978	Overlijden Oma	Bezoek Albert aan familie in DDR
1979		USSR valt Afghanistan binnen; einde detente
1980	Cordula gerekruteerd voor DDR-sport	Spanningen Koude Oorlog lopen op; oprichting Solidariteit in Polen Economische neergang; ver- slechtering leefklimaat Meer Oost-Duitsers stemmen af op westerse zenders Heidi en Reinhard bouwen 'Het paradijs'
1982		Uitgifte volkstuinkavels Reagans 'oorlog tegen het com- munisme' Intensivering inlichtingenwerk in Oost- en West-Berlijn

JAAR	FAMILIE	GESCHIEDENIS
1983-1986	Nina doet inlichtingenwerk in Oost-Berlijn	Amerikanen plaatsen Pershings in BRD Oefeningen Reforger 83 en Able Archer 83 simuleren conventionele chemische en nucleaire oorlogvoering in Europa; door Sovjets opgevat als mogelijke first strike door NAVO Escalatie spanningen
1984	Cordula doet haar Jugendweihelofte Overlijden Opa	
1985	Cordula geselecteerd voor nationale wielerploeg; traint in Oost-Berlijn Nina doet missies in Oost-Berlijn	Sovjetleider Gorbatsjov start hervormingen Honecker gekant tegen verandering Amerikaanse majoor Nicholson door geweervuur gedood tijdens USMLM-missie in DDR
1986	Hanna en Eddie bezoeken Berlijn	
1987	Cordula naar buitenland, doet mee aan wereldkampioenschappen; traint voor Olympische Spelen	Reagan dringt aan bij Gorbatsjov: 'Sloop deze Muur' Gorbatsjov zet herstructurering USSR voort, vraagt Oostbloklanden hem te volgen
1988	Cordula's ploeggenote vlucht, vraagt asiel aan in Zwitserland Overlijden Roland	
1989	Het leven van de familie in de DDR gaat zijn gewone gang Cordula is laatste puntenkoerskampioen van DDR	Gorbatsjov is van invloed op val Oostblok Honecker verzet zich Massale roep om vrijheid Februari: laatste slachtoffer bij vluchtpoging over Muur Augustus: Hongarije opent grenzen

JAAR

FAMILIE

GESCHIEDENIS

September: demonstranten in
DDR: 'Wij willen eruit!'; politie
grijpt hardhandig in
Oktober: Honecker wil geplande
festiviteiten voor veertig jaar
DDR gewoon door laten gaan
Demonstraties in Leipzig
4 november: in Oost-Berlijn de-
monstreren één miljoen Oost-
Duitsers voor meer democratie

9-11-1989

Cordula traint in Oost-Berlijn
Heidi in Karl-Marx-Stadt
Hanna en Nina in Washington

Voorwoord

De [Berlijnse] Muur is [...] niet alleen een misdrijf tegen de geschiedenis maar ook een misdrijf tegen de menselijkheid, dat families splijt, echtgenoten en echtgenotes, broers en zussen opsplijst en een volk verdeelt dat samen wil zijn.

– John F. Kennedy, president Verenigde Staten

Toen ik vijf jaar oud was, kwam ik tot de ontdekking dat mijn grootmoeder achter een gordijn woonde. Het was 1966. Op de kleuterschool vierden we grootouderdag. Langzaam, in een lange rij, kwamen de kleuters uit mijn klas het lokaal in geschuifeld, hand in hand met hun grootouders, oude mensen die er lief uitzagen, zijdeachtig wit of grijs haar hadden en een verweerd gezicht met mild geworden trekken, twinkelende ogen en een welwillende glimlach.

Vanaf mijn plekje in de klas zag ik ze binnenkomen. Ze zeiden de juf en elkaar vriendelijk goedendag en gingen zitten op de stoelen die al klaarstonden naast het tafeltje van hun kleinkind. Een voor een kwamen mijn opgewonden speelkameraadjes met hun grootouders naar voren en stelden hen trots aan ons voor als Nana, Poppa, Mimi – namen die ik even vreemd als betoverend vond –, onder de liefdevolle blikken die de senioren op hun kleinkind wierpen. Ik was overweldigd. Plotseling voelde ik me alleen en buitengesloten. Mijn blik ging van hen naar de lege stoel naast mijn tafeltje en ik vroeg me af: Waar zijn mijn grootouders?

Toen ik die dag uit school kwam, wilde ik antwoorden. Ik stormde de voordeur door, vond mijn moeder in de keuken en zonder zelfs maar hallo te zeggen vroeg ik al: 'Waar zijn mijn grootouders?'

20 Die avond gingen mijn ouders en ik na het eten bij elkaar zitten en vertelden ze me waarom ik nog nooit iemand van mijn familie had ontmoet. Kalm maar ernstig legde mijn vader, die van Duits-Joodse afkomst is, uit dat zijn hele familie 'in de oorlog dood was gegaan'. Dat zei me niets, naïef als ik was, en ik wendde me tot mijn moeder in de verwachting ook door haar teleurgesteld te worden, maar tot mijn blijdschap kreeg ik te horen dat haar ouders, broers en zussen nog wel leefden. Ze pakte een foto van haar moeder en zei: 'Dit is je oma.'

Oma. Ze was perfect. Ze zag er hetzelfde uit als de andere grootmoeders maar dan beter. Ze straalde rust en kalmte uit en haar gezicht werd gesierd door een innemende, slimme glimlach. Zonder het onder woorden te kunnen brengen voelde ik me aangetrokken tot haar landelijke elegantie, haar bescheidenheid, de wijze, zelfverzekerde houding waarmee ze ontspannen in een uitnodigende, met nopjesstof beklede leunstoel zat, het lichaam in een enigszins schuine stand en haar blik naar opzij gericht.

Ik bleef maar naar de foto kijken, nam haar gestalte van boven tot onder in me op en draaide de afdruk zelfs zo dat het net was of ze naar mij glimlachte. Hoewel ik nu weet dat het een zwart-witfoto was, zag ik Oma in kleur, misschien vanuit een onbewust verlangen om haar onmiddellijk tot leven te wekken: met lichtblauwe ogen onder die zachte, zware oogleden en de lichte blosjes die ik op haar wangen meende waar te nemen. Haar haar was eenvoudig opgestoken en was net zo bruin als het mijne, en ze droeg twee sieraden, een grote, roosvormige broche, waarschijnlijk van goud, leek me, en een kleine sierspeld op de punt van de v-hals van een matroneachtige zwarte jurk. Ik stelde me voor hoe ik, opgekruld op haar mollige, comfortabele schoot, door twee heerlijke, hartelijke armen zou worden omsloten en zij naar me zou kijken met precies dezelfde blik waarmee de grootouders van mijn klasgenootjes naar hen hadden gekeken.

'Oma,' zei ik hardop, in de ban van die zangerig klinkende naam.

Nina, vijf jaar oud.

Volkomen tevreden keek ik mijn moeder aan en vroeg: ‘Wanneer komt ze naar ons?’

Jammer genoeg, zei mijn moeder, die ineens onrustig werd en door de keuken begon te lopen, kon Oma niet bij ons op bezoek komen. Wij konden ook niet bij haar op bezoek. Ze woonde op een plek die de DDR heette, samen met de rest van mijn moeders familie, haar broers, zussen enzovoort. Dat snapte ik niet, en mijn moeder bleef staan, tilde me op een keukenstoel, hurkte neer zodat ze me in de ogen kon kijken en legde het uit.

Toen ze klaar was met haar verhaal keek ik haar beteuterd aan. Nu weet ik dat ze de term ‘Ijzeren Gordijn’ zal hebben gebruikt, maar die avond begreep ik alleen dat haar familie ergens ver weg vastzat achter ‘een gordijn’. En daar snapte ik niets van. Ik probeerde te bevatten waarom mijn moeder toestond dat er tussen haar en haar familie een doek hing, die je kon vergelijken met het dunne katoen voor mijn slaapkamerraam of voor mijn part de zwaardere stof voor onze woonkamerramen. Er hoefde, zo leek me, alleen maar iemand die doek weg te trekken, dan waren die arme mensen

Oma, achter het IJzeren Gordijn.

toch vrij? Op een dag, verzekerde mijn moeder me, kunnen we hen misschien ontmoeten. Nou ja, op een dag. Jeetje, dacht ik. Het is maar een gordijn.

De dag erna vertelde ik de juf en mijn schoolvriendinnetjes dat ik ook grootouders had, dat mijn oma mooi was en dat ik ook nog mensen had die oom, tante, neef en nicht heetten. Mijn juf was opgetogen. Toen ze vroeg waar ze woonden, zei ik: In de DDR, 'achter een gordijn'. Pas toen ik haar vrolijke gezicht zag betrekken en ze me meelevend aankeek, begreep ik dat het gordijn misschien wel groter was dan ik dacht.

23

Het kind dat ik toen was, zou er pas jaren later achter komen dat het IJzeren Gordijn niet zomaar een doek was die eenvoudig weggetrokken kon worden door degenen die hij scheidde, maar dat het symbool stond voor iets wat veel groter en onheilspellender was dan alles wat een onnozel kind kan bedenken. Ik zou ontdekken dat heel mijn moeders familie inderdaad niet weg kon uit de DDR en dat mijn moeder was gevlucht.

1985 - OOST-BERLIJN

In de bedompte atmosfeer van de overdekte wielersbaan in Oost-Berlijn blies de trainer, stopwatch in de hand, op zijn fluitje en daar ging de nationale vrouwenploeg van de DDR. Soepel trappend op hun baanfiets zonder versnellingen maakten ze vaart op hun ronde over de 250 meter lange piste van vurenhout.

Naadloos, in een gracieuze, afgemeten cadans, reden ze in het lint op de ovale baan, hun fietsen slechts centimeters van elkaar, hun smalle banden in contact met het glanzend afgelakte baanoppervlak.

Ze namen positie in, techniek en snelheid synchroniserend, op de rechte stukken versnellend, in de bochten hellend. En toen, terwijl hun trainers betere vorm en meer inzet eisten, brak de top van de DDR-ploeg uit haar strakke formatie en ging ervandoor.

Een ronde later waren ze op stoom, elkaar verdringend om op kop te komen, alles in de strijd gooiend, op bandjes die de zwaarte-kracht leken te tartten, zoals ze met middelpuntvliedende kracht

aan de gladde, steile baanwand kleefden. Pijlsnel ging het over het rechte stuk, suizend schoten ze langs hun trainers die *'Weiter! Schneller!'* (Ga door! Sneller!) schreeuwden, en in reactie daarop stortten de renners zich fanatiek op elke pedaalomwenteling.

Druk zettend, forcerend, zo hard mogelijk trappend, *à bloc* rijdend zodra er een opening ontstond, een paar centimeter terugvallend om dan weer vooruit te schieten, staande op de pedalen, drev-
ven ze het tempo op en terwijl ze hun fiets onder controle probeerden te houden, barstten ze uiteindelijk los in een finale snelheidsexplosie. De trainers klokten de tijden terwijl de ene renner na de andere over de finish vloog.

Slechts een paar kilometer verderop, nadat we ons ervan hadden overtuigd dat we niet waren gevolgd, verliet de olijfgrijze Ford van ons inlichtingenteam de hoofdweg en vervolgden we onze rit door het Oost-Duitse bos over de onverharde weg die speciaal was uitgekozen om onze voortgang te verhullen en ons doelwit ongezien te kunnen bereiken. We reden dieper het stille bos in, voorzichtig manoeuvrerend over het hobbelige pad, de voren mijdend, en hielden de begroeiing om ons heen non-stop in de gaten, beducht op mogelijke gevaren.

Net toen we positie innamen, stapte er vlak voor onze auto een Sovjetsoldaat met geheven wapen het pad op. Andere soldaten verschenen uit het niets en stelden zich onmiddellijk rondom onze auto op. Ontsnappen was onmogelijk.

Toen het pad voor en achter ons door soldaten was geblokkeerd, stapte er een Sovjetofficier op de passagierskant van de auto af. Onder het lopen schoof hij een patroon in zijn pistool.

Met de loop van het geladen wapen tikte hij op het raam en beval: *'Otkroj okno.'* (Doe het raam open.)

Toen er geen reactie kwam, drukte hij de loop tegen het raam en snauwde: *'Sejtjas!'* (Meteen!)